

DERLEME

Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler

Sezer ERER, Elif ATICI

Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Bursa.

ÖZET

Müzikle tedavi, alternatif bir tedavi yöntemi olmayıp, geleneksel tıba uygundur ve kendine ait metotları vardır. Müzikle tedavi yapılan hastaneler de müzikle tedavinin kendisi kadar büyük öneme sahiptir. Bu makalede, günümüzde bilimsel bir tedavi yöntemi olarak kullanılan müzikle tedavinin Türklerdeki tarihsel gelişiminden bahsedilmekte ve tüm dünyada hastane mimarisi tasarımında öncü olan Selçuklu ve Osmanlılar döneminde müzikle tedavi yapılan hastaneler hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk tıp tarihi. Müzikle tedavi. Hastaneler.

Hospitals Using Music Therapy in Seljuks and Ottomans

SUMMARY

Music therapy is in accordance with traditional medicine and has its own methods instead of being an alternative treatment method. It has different historical progresses according to the cultures, nations and periods, from being a myth to a treatment method. As itself, the hospitals for music therapy have great importance for treatment. In this paper, the historical progress of music therapy in Turks is mentioned and information about the hospitals that used "music therapy" in Seljukian and Ottoman era is given, as they were the pioneers for architectural design of a hospital in all over the world.

Key Words: History of Turkish medicine. Music therapy. Hospitals.

"Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir..."

Mustafa Kemal ATATÜRK

Tarih boyunca duygu ve düşüncelerin anlatım biçimi olan müzik; büyüsel, dinsel, askeri ve eğlence amaçlı olduğu kadar tedavi amacıyla da kullanıldı¹. Farklı ritimler ve etkileyici sözler eşliğinde hastanın şifaya kavuşturulması, müzikle tedavinin temelini oluşturdu. Eski medeniyetler müziği duyguları harekete geçirmede, kişiyi heyecanlandırmada ya da sakinleştirmede

kullanarak müzikten eğitim, telkin ve tedavi amaçlı yararlandılar².

Tarihin bilinen ilk hekim modeli oldukları düşünülen Şamanların ritim, müzik ve dansın etkisiyle insanları adeta hipnotize ederek tedavi etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Antik döneme kadar hastalıkları tedavi etmek ya da kötü ruhları bedenden çıkarmak için kullanılan hızlı, yavaş, sert ya da yumuşak melodiler ile ikna ve etki edici sözlerden oluşan şarkılar müzikle tedavinin temelini oluşturmuştur. Eski Yunan ve Roma'da müziğin insanı sıkıntılarından kurtarmada etkisi olduğuna inanılırken, Eski Mısır'da müzik hastalara güç vermede kullanıldı. Ortaçağ Avrupa'sında müzik Tanrının hediyesi olarak kabul edildi³.

On dokuzuncu yüzyılda psikiyatri biliminin gelişimi, yirminci yüzyılda ilaçla tedavinin yanı sıra psikoterapi yöntemlerinin geliştirilmesi ve insana biyopsikososyal açıdan bir bütün olarak bakılması beraberinde bütüncü tedavi anlayışını getirdi. Yeni arayışlara yönelen psikiyatri bilimi müzikle tedaviyi yeniden gündeme getirdi. İlk olarak II. Dünya Savaşı'nda yaralı askerlerin kaldığı hastanelerde müziğin kullanılması müzikle tedavinin bir uzmanlık dalı olarak görülmesini sağladı

Geliş Tarihi: 02.02.2009
Kabul Tarihi: 22.01.2010

* Bu makale, 20-24 Mayıs 2008 tarihlerinde Konya'da düzenlenen I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Dr. Sezer ERER
Uludağ Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Deontoloji Anabilim Dalı,
16059 Görükle-BURSA
Tel: 0224 2953960
E-posta: sezistan@yahoo.com

ve 1960'lı yıllarda bu konuda eğitimli kişilerin yetiştirilmesine başlandı. Ancak müzikle tedavinin bir alternatif tedavi yöntemi mi yoksa bir rehabilitasyon yöntemi mi olduğu konusunda tartışmalar bilim dünyasında devam etti. Amerikan Müzik Terapi Birliği 1980 yılında müzikle tedaviyi; "Zihin ve fizik sağlığının kazanılması, sürdürülmesi ve düzeltilmesi için tedavi edici hedeflere ulaşmada uzmanlar tarafından müziğin sistemli bir şekilde kullanımı" olarak tanımladı. Son olarak 1997 yılında müzikle tedavi; "İhtiyaç duyan bireylerin fiziksel, psikolojik, sosyal ve zihinsel ihtiyaçlarını karşılamada müziği ve müzik aktivitelerini kullanan bir uzmanlık dalı" olarak tanımlandı ve gelecekteki tıbbi uygun bilimsel bir tedavi yöntemi olduğu kabul edildi⁴.

Türklerde müziğin tedavi amaçlı kullanımı ise hem İslamiyet öncesi, hem de İslamiyet sonrası dönemde süregelmiştir. Ancak ilk ciddi müzikle tedavi çalışmalarının Selçuklularda ve Osmanlılarda uygulandığı görülmektedir⁵. Selçuklu ve Osmanlı döneminde öncelikli olarak akıl hastalıklarının tedavisinde kullanılan müzikle tedavinin uygulanması için, gerekli akustiği sağlayacak şekilde hastaneler-darüşşifalar yapılmıştır. Bu makalede, Türklerde tedavide müziğin kullanımına kısaca değinilerek Selçuklu ve Osmanlı döneminde müzikle tedavi yapılan hastaneler hakkında bilgi verilecektir.

Türklerde Müzikle Tedavi

Batılıların ruh hastalarını bir hasta olarak kabul etmeyip onlara işkence yaptıkları ortaçağda Türkler onları birer hasta olarak kabul etmiş; ruh sağlığına, ruh hastalarına ve tedavilerine büyük önem vermişlerdir. Ruh hastalıklarının müzikle tedavisini ilk defa düzenli ve bilinçli bir biçimde uygulayan ve bu tedavinin öncülüğünü yapanlar Türkler olmuştur^{2,6}.

Tarihi bilgilere göre 6000 yıl öncesine dayanan Türk müzik tarihinden söz edilmekle birlikte, Türkler müzikle tedavinin esaslarını Araplar ve Acemlerden almıştır. Hoca Nasır Musa, Abdülmümin Safi, Safiddin Barid, Keyhüsrev vb Arap bilginleri ve Farabi, Tabip Şuuri, müzikten anlamayan bir hekimin, tıpta bilgin ve mesleğinde yetenekli olamayacağı için teşhis de yapamayacağını söylemişlerdir. Bu bilginlerin hepsi, müziğin insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkilerinden bahsetmişlerdir. İbn Sina "*Kitabü's Şifa*" eserinde; "*Tedavinin en iyi ve en etkili yollarından biri hastanın aklı ve ruhî güçlerini artırmak, ona hastalıkla daha iyi mücadele için cesaret vermek, hastanın çevresini sevimli hale getirmek, ona en iyi musikiyi dinletmek ve onu sevdiği insanlarla bir araya getirmektir.*" diyerek, müziğin tedavi boyunca kişiye güçlü bir moral desteği verdiğini belirtmiştir. Hekimler ve deneyimli bilginler, insan nabzının müziğin hareketli makam ve usulü ile ilgisi bulunduğunu ve nabız hare-

ketlerinin bir makama ve nameye uygun olduğunu düşünüyorlardı. Müzikle tedavi, nabzın düşmesi, yükselmesi, genişliği gibi hallerinin her birine farklı makamın uygulanması ile başlamıştı⁷.

Abbas Vesim ise, ilaçla tedavi edilemeyen hastalıklar için müzikle tedavi yapılması gerektiğini belirtmiş, bu tedavinin belli vakitlerde uygulanmasının daha olumlu etkiler yaratacağını söylemiştir. Vesim'e göre, soğuk zamanlarda sıcak nameler, sıcak zamanlarda soğuk nameler kullanılmalıydı⁵.

On dokuzuncu yüzyılda, Gevrekzade Hafız Hasan bin Ahmet, "Emraz-ı Ruhaniye-i Negamat-ı Musikiye İle Tedavi" eserinde, Türklerde akıl hastalıklarının müzikle tedavi edildiğine ve olumlu sonuçlar alındığına değinirken, özellikle durgun, hayata küskün ve çevreye ilgisiz hastalar üzerinde daha etkili olduğunu vurgulamıştır².

Müzikle Tedavi Yapılan Selçuklu ve Osmanlı Hastaneleri

Razî, Farabî, İbn Sina, Hasan Şuuri ve Gevrekzade Hasan Efendi gibi bilim adamlarının yaptıkları araştırmalar ve elde ettikleri sonuçları anlatan kitaplarını kullanan Türklerin, ilk ciddi müzikle tedavi çalışmalarını Selçuklu ve Osmanlı döneminde uyguladıkları görülür. Eski Türk hekimleri, korku, heyecan, kuşku ve ruhi bunalım gösterenlerin nabızlarındaki değişim ve bu değişimin neden olduğu huzursuzluk için hastalarına çeşitli melodileri dinletirler, bu sırada nabızlarını kontrol ederek hastaya en uygun melodiyi bulurlar, hatta aynı hastalığı olan hastaları bir araya getirerek tedavi ederlerdi³.

Akıl hastalıklarının tedavisi için yaptırılan hastaneler-darüşşifalarda müzikle tedavi amacıyla, belirli gün ve saatlerde mehterhane-i hakani çalınırdı⁵. Bundan başka ayrıca musiki takımları da vardı. Kullanılan müzik aletleri; zurna, davul, trampet, nakkare, zil, kös vb idi⁷.

Selçuklular Döneminde Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler

- Nureddin Hastanesi (1154)

İlk kez Selçuklu hükümdarı Dukak tarafından Şam'da inşa ettirilmiş olan bu hastane, Selçuklu Sultanı Zengî Atabeyi Nureddin'in Şam'ı ele geçirmesinden sonra 1154 yılında onarılarak yeniden faaliyete geçirilmiş ve "**Nureddin Hastanesi**" adını almıştır. Bu hastanede akıl hastaları için özel bir bölüm bulunduğu ve bu bölümde müzikle tedavi yapıldığı bilinmektedir^{8,9}. Hekimbaşı *Abdül Mecid Efdal ud-deve Muhammed bin Abdullah el-Bahili*, hem hekim hem de müzisyen olup, müziğin hastalıkların tedavisindeki yerini de incelemiştir. Darüşşifaya 1648 yılında gelen Evliya

Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi

Çelebi, bu hastanede akıl hastalıklarına müzikle tedavi uygulandığını anlatmaktadır³.

- Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı (1206)

Anadolu Selçuklularının ilk sağlık kuruluşu olan kompleks, Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından, tüberkülozdan vefat eden kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti üzerine, darüşşifa ve tıp medresesini içerecek şekilde inşa edilmiştir^{10,11}. Bu özelliği ile Selçukluların ilk tıp medresesi olma özelliğini taşımaktadır. Darüşşifada, ruh hastaları için 18 odadan meydana gelen *Bimarhane* bulunmaktadır. Bu yapının mimari özelliği, müzikle tedaviye uygun bir yapı olduğunu düşündürmektedir¹². Bu yapı bugün, Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesi *Tıp Tarihi Müzesi* olarak hizmet vermektedir.

- Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Turan Melik Darüşşifası) (1228-9)

Darüşşifa kısmı, 1228 yılında, Erzincan Beyi Fahrettin Behram Şah'ın kızı Turan Melik Sultan tarafından yaptırılmıştır^{10,11}. Anadolu'da müzikle tedavinin uygulandığı merkezlerden biri olan darüşşifa, 1985 yılında UNESCO'nun "Dünya Kültür Mirası" listesinde ilk 3 içine girmiştir⁴.

- Amasya Darüşşifası (1308)

İlhanlı hükümdarı Olcayto Mehmed döneminde, prenses Yıldız Hatun'un Anber bin Abdullah'a yaptırdığı darüşşifa, çevrenin hekim ihtiyacını karşılamak için hekim yetiştiren bir kurum olmuştur^{10,11}. Bu darüşşifanın en önemli özelliği; dünyada akıl hastalıklarının müzik ve su sesiyle iyileştirildiği *ilk yer* olmasıdır. Ses titreşimlerinin doğrudan beyin dokularına etki ettiği düşüncesi, ruh hastaları üzerinde müzikle tedavi uygulanmasını sağlamıştır. Tanzimat döneminde önemini yitiren darüşşifa, 1939 depreminde hasar görmüş, 1945 yılında dış cephesi onarım görmüş, 1999 yılında ise Belediye Konservatuarına devredilmiştir^{4,6}.

Osmanlılar Döneminde Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler

- Fatih Darüşşifası (1470)

İstanbul'da 1470 yılında kurulan Fatih Külliyesi'ne eklenen 70 odalı, 200 yataklı Fatih Bimarhanesi (Bimârthane-i Ebûl-Feth) akıl hastaları için yaptırılmıştı. Bu hastane döneminde Avrupa'nın en büyük hastanesi idi. İstanbul Tıp Fakültesi'nin ilk adımı sayılan bu darüşşifada hastalara uygun ilaçlardan başka musiki konserleri gibi ruhi tedaviler de uygulanıyordu^{4,6,7,10,13}. Bugün sadece küçük bir duvar parçası kalmış olan

darüşşifa, 1824 yılına kadar faaliyet göstermiş, özellikle yeniçeriliğin lağvından sonra terk edilmiştir^{4,13}.

- Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1488)

II. Bayezid'in, kendi adıyla mimar Hayreddin'e yaptırdığı külliyenin bir parçası olan darüşşifada, ruh hastaları müzikle tedavi edilmiş, gerekli her türlü yöntem için olanaklar sağlanmıştır^{10,14}. Bu hastane akustiği ve planlanması açısından müzikle tedaviye uygun bir şekilde inşa ettirilmiştir. Bu yapısıyla Türk psikiyatrisi ve medeniyetinin eşi bulunmaz bir hastanesidir⁷. Hastanede, 12 küçük, bir de ortada büyük kubbeli, altı köşeli asıl merkezi hastane yapısı, hemen onun yanındaki büyük avlu etrafına gruplanan 6 odada, 16. yüzyılın ortalarından 1912 yılına kadar akıl hastalarının yatırıldığı bölümü vardı. Evliya Çelebi, merkezi binada haftanın 3 günü 10 müzisyenden (3 hanende: şarkı söyleyen; 7 sazende: keman, santur, musikar, ud, ney, vb çalan) oluşan bir saz ekibinin hastalara konser verdiğini söylemektedir. Darüşşifada ilaç ve müzik tedavisi yanında güzel kokularla (sümbül, reyhan, lale, karanfil, şebboy vb) rehabilitasyon yapıldığı da bilinmektedir^{4,7,13}. Darüşşifa, 1866'da Edirne'de yeni bir hastane açılınca, sadece akıl hastaları için hizmet vermiş, Balkan Savaşından sonra ise tamamen boşaltılmıştır. Trakya Üniversitesi tarafından onarılan yapı bugün *Tıp Tarihi Müzesi* olarak kullanılmaktadır¹¹.

- Süleymaniye Darüşşifası (1557)

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1550-1557 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırdığı külliyenin önemli bir bölümünü oluşturan darüşşifa, hasta odaları ve hamamın bulunduğu, bodrum katının ise akıl hastanelerine ayrıldığı önemli bir yapıdır^{10,11}. Darüşşifa 1843 yılından sonra sadece akıl hastalarına hizmet vermiştir. Cumhuriyet döneminden sonra medresenin büyük bir kısmı üzerinde Süleymaniye Doğum Evi yaptırılmıştır⁴.

Sonuç

Müzikle tedavi, tarihi gelişimi göz önüne alındığında Türklerin verdikleri önem ve geliştirdikleri yöntemler sayesinde bugünkü yerini bulmuştur. Hastanın mizacından dış görünüşüne hatta milliyetine göre değişik makam ve enstrümanlar gerektiren bu tedavi yöntemi-ne, dönemin hekimleri de büyük ilgi duymuşlar ve büyük uğraşlar göstermişlerdir. Özellikle akıl hastaları için kullanılan bir yöntem olan müzikle tedavi ile Selçuklu ve Osmanlı döneminde bu tedavi yöntemine uygun olarak yaptırılan hastaneler, Dünya psikiyatrisi ve hastaneciliğinin gelişmesinde de öncü rol oynamışlardır.

Kaynaklar

1. Güvenç OR. Eski Türklerde Müzik İle Tedavi. Türkler. Cilt 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları; 2002. 460-467.
2. Grebene B, (ed). Müzikle Tedavi. Ankara: Güven Kitabevi; 1978.
3. Ak AŞ, (ed). Avrupa ve Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları. Konya: Özeğitim Ltd. Şti; 1997.
4. Çoban A, (ed) . Müzikterapi. Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi. İstanbul: Timaş Yayınları; 2005.
5. Akdeniz N. Osmanlılarda Hekim ve Hekim Ahlakı (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi; 1977.
6. Erkan M, Şahin S. Türklerde Müzikle Ruh ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi. Kayseri Üniversitesi Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp Günleri, Kayseri 11 – 13 Mart 1982; s.572-579.
7. Şevki O (Sadeleştiren Uzel İ, (ed)). Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi. Ankara: Kültür Bakanlığı; 1991.
8. Gençel Ö. Müzikle tedavi. Kastamonu Eğitim Dergisi 2006; 14(2): 697-706.
9. Cantay G, (ed). Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi; 1992.
10. Ünver AS. Selçuk Tababeti. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; 1940.
11. Bayat AH, (ed). Tıp Tarihi. İzmir: Sade Matbaa; 2003.
12. Tekiner H, (ed). Gevher Nesibe Darüşşifası Ortaçağda Öncü Bir Tıp Kurumu. Ankara: Kalkan Mat.; 2006.
13. Şehsuvaroğlu BN, Erdemir AD, Güreşsever GC, (eds). Türk Tıp Tarihi. Bursa: Taş Kitapçılık; 1984.
14. Çalışır F, (ed). Müziğin Düşüncedeki Yeri. Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret; 1971.